

УДК 37.013(477)

Кучинська І. О.

ІДЕЇ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДАХ НІЛИ ВОЛОШИНОЇ

У статті аналізуються та обґрунтовуються педагогічні погляди Волошиної Ніли Йосипівни стосовно патріотичного становлення і розвитку учнівської молоді в загальноосвітній школі

Ключові слова: Волошина Н.Й., духовність, патріотизм, свідомість, національна школа.

Вважаємо за доцільне зазначити, що виховання *громадської культури* не може відбуватися без пріоритету патріотичного виховання, ціннісного ставлення до Батьківщини, її культури, мови, традицій, усвідомлення своєї відповідальності за її долю. Зауважимо, що *патріотизм* – це любов до батьківщини, відповідальність за її долю і готовність служити її інтересам, а в разі потреби самовіддано боронити здобутки свого народу; соціально-політичний і моральний принцип, що в загальній формі виражає вищеназвані почуття та емоційні стани.

Актуальність проблематики патріотичного становлення особистості безперечно не викликає заперечень. Сьогодні, педагоги акцентують увагу на важливості розвитку у процесі навчально-виховної діяльності саме національно-патріотичних та моральних ціннісних орієнтацій, вважаючи такий аспект своєчасним та необхідним. Саме такої точки зору дотримувалась наша землячка, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, заслужений діяч науки і техніки України – Волошина Ніла Йосипівна (1940–2010 рр.).

Ніла Йосипівна народилася 2 січня 1940 р. в с. Думанів Кам'янець-Подільського району у селянській родині. У 1966 р. закінчила історико-філологічний факультет Кам'янець-Подільського педагогічного інституту. З 1967–1972 рр. працювала вчителем української мови і літератури в м. Вишневе Київської області. З 1973–2010 рр. працювала в інституті педагогіки НАПН України. Обіймала посади завідувача лабораторії літературної освіти; заступника директора інституту педагогіки з наукової роботи. Також виконувала обов'язки заступника голови наукової ради із захисту кандидатських дисертацій; була членом експертної ради ВАК України; головним редактором науково-методичного журналу “Українська література в загальноосвітній школі”. У її науковому доробку нараховується біля 300 праць. Під її керівництвом було захищено 32 кандидатські та 4 докторські дисертації.

Після тяжкої хвороби серце педагога зупинилося 15 червня 2010 року.

Мета статті – висвітлити педагогічні погляди вченої стосовно патріотичного виховання особистості.

Вважаємо за доцільне підкреслити, що патріотизм Н. Й. Волошина висвітлювала як соціально-психологічне почуття, яке має широку гаму проявів: від гордості за досягнення Вітчизни, поваги до історичного минулого, дбайливого ставлення до народної пам'яті, збереження та опанування національними і культурними традиціями до гіркоти переживань за невдачі і втрати рідної країни, страждань через її біди. Педагог наголошувала, що в основі національного лежить особливий духовний шлях. Бути патріотом, любити Батьківщину означає не просто любити національний характер свого народу, а й духовність цього національного характеру й водночас характер його духу. Для того, щоб бути патріотом, любити Батьківщину й мати змогу злитися з нею почуттями, волею та життям, необхідно відчувати духовне життя народу й творчо зміцнювати себе в силах і засобах цього останнього, тобто прийняти, наприклад, українську мову, українську історію, Українську державу, українську пісню, українське історичне світосприйняття тощо як свої власні.

Аналізуючи праці Н.Й. Волошиної “Підручникотворення на порозі третього тисячоліття”, “Іван Іванович Огієнко (Митрополит Іларіон)”, “Письменник, педагог і патріот. Микола

Никанорович Магера”, “Національний мислитель нашого часу. Іван Михайлович Дзюба”, “Крокуймо до успіхів разом”, “Спогади про незабутніх” та ін. вважаємо за необхідне підкреслити, що педагог розглядала культурологію як галузь знань, що пов’язана з вивченням духовної культури суспільства. У роботі “Підручникотворення на порозі третього тисячоліття”, що була надрукована у березні 2006 року (№3) у науково-методичному журналі “Українська література в загальноосвітній школі” педагог зазначала, що сьогодні вчених України турбує питання: як дати учням знання, вміння і навички, що допоможуть їм збагатитися духовно, не втрачаючи розуміння національної самобутності нашого народу в різних галузях культури, в тому числі й у мистецтві слова [2, с. 2]. Вчена констатувала, що *компетентнісно орієнтований підхід* до формування змісту освіти має бути врахований обов’язково і авторами підручників. На її погляд, окрім того, що навчальна книжка має виховувати молодь, яка орієнтується в сучасному суспільстві, інформаційному просторі, ринкових відносинах, на передньому плані – виховання національно свідомої, духовно багаті особистості, яка знає свою мову, історію, культуру, літературу. Знає без перекручень, без ганебного впливу ідеологічних догм [там само, с. 2].

Ніла Йосипівна зазначала, що сьогодні автори, які пишуть підручники з предметів гуманітарного циклу, працюють відокремлено один від одного, а бажано, щоб вони об’єдналися і працювали синхронно, консультуючись один в одного стосовно тих основних віх виховання, а також знань, умінь і навичок, які вони закладають у своїх навчальних книгах, щоб не було повтору, але щоб один підручник доповнював інший і цим самим поглиблював знання учнів, ведучи їх у пошуку цікавих знахідок чи то з мови, чи з літератури, чи з історії [там само, с. 2]. Педагог наголошувала, що дотримуючись освітнього стандарту знань, автори підручників мають спрямовувати їх зміст і структуру, а також методичний апарат на формування національної самосвідомості громадянина України. “Чого гріха таїти, деякі з нині чинних підручників копіюють підручники для вищого навчального закладу. Учніський підручник має бути читабельним, цікавим. Діти охоче будуть сприймати навчальний матеріал, якщо він буде наповнений цікавим фактажем, емоційно схвилюваним викладом. Навчальна книжка має націлювати читача на постійний пошук, уміння робити висновки і узагальнення. Домінуючим у роботі має бути розмірковування, а не заучування, розвивальне, а не репродуктивне навчання” – зазначала авторка у своїй роботі [2, с. 3].

Волошина Н.Й. була переконана, що випускник загальноосвітньої школи має знати про визначний внесок в українську культуру таких славетних діячів як Іван Огієнко, Софія Русова, Іван Пулюй, Дмитро Яворницький, Борис Грінченко, Михайло Драгоманов, Михайло Грушевський, Володимир Винниченко, Григорій Ващенко, Дмитро Чижевський та ін. Їх подвижницька праця, на її погляд, має бути представлена в підручниках цікаво, захоплюючи. Так у статті “Іван Іванович Огієнко (Митрополит Іларіон)” (“Українська література в загальноосвітній школі”, №1, січень 2007) вчена підкреслює, що сьогодні, в добу нашого духовного відродження, ми маємо змогу написати про тих, хто упродовж нашої драматичної історії сіяв зерна правди, історичної справедливості. Наша молодь, та й люди старшого покоління, повинні знати імена тих синів і дочок України, діячів культури, освіти, які, незважаючи на тяжкі випробування, всі свої сили, талант і навіть життя віддавали служінню рідному народові. У своїй статті Волошина Н.Й. зазначає, що якщо вижила наша мова, твориться рідним словом наша література, розвивається культура, то наша нація жива. А зберегли ці скарби українці – духовні провідники нації. Серед них – Іван Огієнко [4, с. 2].

У статті “Крокуймо до успіхів разом” (“Українська література в загальноосвітній школі”, №1, січень 2006) вчена зазначає, що ми (колектив редакції журналу) намагаємося допомогти учителям розкрити перед своїми вихованцями красу слова, реалізувати завдання літературної освіти за трьома закладеними у стандартах лініями: *аксіологічною, літературознавчою і культурологічною*, подаємо цікаві матеріали з питань компаративного вивчення літератури [1, с. 2]. Волошина Н.Й. констатувала, що на допомогу вчителям вони надалі будуть друкувати

статті про використання інноваційних технологій на уроках мови і літератури, розкривати шляхи формування читачьких компетентностей в учнів основної і старшої школи [там само].

У своїх працях, вчена акцентувала увагу на важливості наповнення виховання національним змістом, спрямованим на формування національної свідомості та гідності, створення умов навчатися і спілкуватися рідною мовою, вивчати традиції, звичаї та обряди свого народу. Педагог підкреслювала, що у системі національного виховання необхідно дбати, щоб молоде покоління глибоко пізнавало багатство мови і культури українського народу, щоб позбутися почуття меншовартості, ганебної сором'язливості через те, що говоримо рідною мовою, їмо національні страви, зберігаємо елементи своєї етнічності у побуті.

Волошина Н.Й. підкреслювала значущість нерозривного зв'язку виховання з культурними надбаннями людства і свого народу, зокрема про особливості розвитку і становлення національної культури та її взаємозв'язки із загальнолюдською; знаннями історії свого народу, його культури; забезпеченням духовної єдності і спадкоємності поколінь. На погляд вченої, підростаюча особистість повинна проявляти поважне ставлення до рідної мови; гордість за соціальні і культурні досягнення своєї Батьківщини; поважне ставлення до історичного минулого держави; відчувати прихильність до того місця, де народилася і виросла; прагнути бути корисним своїй Батьківщині. Ніла Йосипівна зазначала, що школа покликана формувати і зберігати національну культуру, збагачуючи національне загальнолюдським і загальнолюдське національним. Вона була переконана, що національна школа – це школа, котра виховує школярів на основі духовних багатств національної культури, національного способу життя й діяльності свого етносу. Національна школа і за структурою, і за змістом повинна бути відображенням національного життя. Школа, якщо вона справді національна, за переконаннями Волошиної Н.Й., має вже з перших кроків долучати дитину до національної культури, народних промислів, народних ідеалів і мистецтв, до системи національних цінностей.

Педагог була переконана, що учитель має нести своїм вихованцям красу художнього слова, бо у слові минуле, теперішнє і майбутнє нашого народу. Безперечно великий вплив на виховання національної самосвідомості має художня література, бо вона – душа народу, а душу неможна знищити.

Головними завданнями патріотично-виховної діяльності серед учнівської молоді Н.Й. Волошина вважала:

- формувати національну самосвідомість, любов до рідної землі, родини, свого народу, бажання працювати задля розквіту держави, готовності її захищати;
- забезпечувати єдність поколінь, виховувати повагу до батьків, рідного народу;
- формувати високу мовну культуру, оволодіння українською мовою;
- культивувати найкращі риси української ментальності – працелюбність, індивідуальну свободу, глибокий зв'язок з природою, гостинність тощо.

Акцентувала свою увагу педагог і на патріотичній значимості аналізу та детального розгляду проблематики національного характеру, національній ідеї та національного виховання. Так, національне виховання Н.Й. Волошина вважала одним із головних пріоритетів, органічною складовою освіти, основна мета якого – виховання свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємовідносин, формування у молоді потреби та вміння жити в громадянському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, трудової, екологічної культури. Національний характер педагог розглядала як сукупність психологічно-ментальних та поведінкових ознак, особливостей, притаманних певній етнонаціональній спільноті. Зазначимо, що питання національного характеру найбільшою мірою привертала увагу народів, що зазнавали національного гноблення і для яких актуальним було виявлення всіх чинників, що впливали на перебіг національно-визвольної боротьби. Намагаючись виявити умови, за яких уможливорюється досягнення національної незалежності і причини попередніх поразок, українські мислителі, політики, державники, філософи, психологи, представники інших

наукових галузей – звертались до особливостей української національної ментальності й психології – І.К. Що стосується вислову “національна ідея”, то Н.Й. Волошина наголошувала, що це ідея нації, особливість національної свідомості, що знаходять свій вияв в уявленнях про національний ідеал, призначення нації, її місію, мету, мрію тощо. (Зауважимо, що вислів “національна ідея” переважно використовують в публіцистичному та політичному мовленні; у наукових дослідженнях націй та етносів, його іноді використовують для позначення особливостей національної свідомості в її свідомому формулюванні – як ідеї нації, національного ідеалу, призначення нації тощо – І.К.).

Н.Й. Волошина констатувала, що національна самосвідомість – це те, без чого не може існувати жодна нація. Нація живе, існує, творить, бореться завдяки національній самосвідомості. А тому, національна самосвідомість – це усвідомлення, оцінка і утвердження нацією самої себе, як реально існуючого суб’єкта соціальної дійсності та історичного процесу, носія певних матеріальних та духовних цінностей, який відстоює національну ідею. У своїй статті “Формування національної самосвідомості студентської молоді у процесі вивчення літератури” (Збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції “Виховна робота у вищому навчальному закладі: симбіоз нового і традиційного” (27-28 листопада 2000 року) Н.Й. Волошина зазначила: “Виховання національної самосвідомості – процес довготривалий і складний. Як краплина води пробиває раз за разом кам’яну твердиню, так художнє слово правди має пробуджувати національну самосвідомість нашого народу, особливо тих, хто прийде після нас. Хай молоде покоління ніколи не проймають сумніви, нав’язані нашими ворогами, проте, чи був такий народ **українці**, чи була і чи є така нація. На це однозначно відповів Іван Багряний:

Ми є. Були. І будем ми!
Й Вітчизна наша з нами.”

Зауважимо, що в умовах сьогодення, коли територія нашої держави (український Крим) анексована російськими окупантами, висловлювання Н.Й. Волошиної звучать як ніколи актуально. Безперечно, актуалізація патріотичного, національного та ідейно-політичного виховання повинні стати домінуючими аспектами діяльності вчителів та науково-педагогічних працівників.

Список використаних джерел

1. Волошина Н. Й. Крокуймо до успіхів разом / Н. Й. Волошина // Українська література в загальноосвітній школі. – 2006. – № 1. – С. 2.
2. Волошина Н. Й. Підручникотворення на порозі третього тисячоліття / Н. Й. Волошина // Українська література в загальноосвітній школі. – 2006. – № 3. – С. 2-4.
3. Волошина Н. Й. Спогади про незабутніх (продовження) / Н. Й. Волошина // Українська література в загальноосвітній школі. – 2006. – № 11. – С. 2.
4. Волошина Н. Й. Іван Іванович Огієнко (Митрополит Іларіон) / Н. Й. Волошина // Українська література в загальноосвітній школі. – 2007. – № 1. – С. 2-3.
5. Волошина Н. Й. Національний мислитель нашого часу. Іван Михайлович Дзюба / Н. Й. Волошина // Українська література в загальноосвітній школі. – 2007. – № 4. – С. 2-5.
6. Волошина Н. Й. Письменник, педагог і патріот. Микола Никанорович Магера / Н. Й. Волошина // Українська література в загальноосвітній школі. – 2007. – № 8. – С. 2-4.
7. Глотов Б. Б. Культурно-цивілізаційна ідентифікація українського народу: Монографія / Глотов Б. Б. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський регіональний ін-т держ. управ. УАДУ при Президентові України, 2002. – 216 с.
8. Гончаренко Семен. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко // – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
9. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень ; Акад. пед. наук України. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 87.

10. Ідеологія державотворення в Україні: історія і сучасність. Матеріали науково-практичної конференції 22–23 листопада 1996 р. – К. : Генеза. – 1997. – 429 с.
11. Історія України / Відп. ред. Ю. Сливка; керівник авт. кол. Ю. Зайцев. – Вид. 4-те. – Львів : Світ, 2003. – 520 с.
12. Історія України в особах : XIX–XX ст. / І. Войцехівська (кер. авт. кол.), В. Абліцов, О. Божко та ін. – К. : Україна, 1995. – 479 с.
13. Кремень В. Г. Національна освіта як соціокультурне явище / В. Г. Кремень // Освіта і наука України: шляхи модернізації: (Факти, роздуми, перспективи). – К. : Грамота, 2003. – С. 20–34.
14. Кремень В. Г. Політична безпека України: концептуальні засади та система забезпечення / В. Г. Кремень [та ін.] ; Міжрегіональна академія управління персоналом. – К. : [б.в.], 1998. – 91 с.
15. Соціологія: короткий енциклопедичний словник / Уклад. : В. І. Волович, В. І. Тарасенко, М. В. Захарченко та ін. ; Під. заг. ред. В. І. Воловича. – К. : Упр. Центр духовн. культури, 1998. – 736 с.

In the article analysed and grounded pedagogical looks of Voloshinoy Nily Joseph in relation to the patriotic becoming and development of student's young people at general school.

Key words: *Voloshina N.J., spirituality, patriotism, consciousness, national school.*

УДК 821.161.2 – 1.09 (477.43)

Лаврусевич Н.О.

ТВОРЧІСТЬ БРОНІСЛАВА ГРИЩУКА НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ РІДНОГО КРАЮ: ЕСТЕТИКО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР КРІЗЬ ПРИЗМУ МЕТОДИЧНОЇ СПАДЩИНИ Н.Й. ВОЛОШИНОЇ

У статті йдеться про доцільність вивчення на уроках літератури рідного краю творів подільського письменника Броніслава Грищука. Їх тонкий психологізм, естетична складова та проникливий ліризм позитивно впливають на формування всебічно розвиненого читача-старшокласника.

Ключові слова: *подільський письменник, блюз, джаз, психологізм, естетичне сприймання, учень-старшокласник.*

Багаторічні спостереження засвідчують, що якість літературної освіти школяра залежить від рівня сформованості психічних пізнавальних процесів, які, у свою чергу, визначають ступінь проникнення читача в ідейно-естетичну цілісність літературного твору, сприяють розумінню його художнього рівня. Старшокласники є цілком готовими до сприймання творів непростих за формою та змістом: психічно-пізнавальні процеси у них на відповідно високому рівні, певна соціальна поведінка і політична свідомість активно і оперативно вводять їх у життя, навчаючи бачити у фактах, подіях, явищах реальної дійсності життєвоважливі проблеми. Однак іноді у наш швидкий та напружений час втрачається такий фактор як естетична складова у сприйманні та розумінні художнього твору»[3].

Питанню виховання естетично-розвинутого читача присвятила свою методичну творчість Ніла Йосипівна Волошина та продовжувала її, керуючи роботою своїх докторантів та аспірантів. Особливу увагу відомий методист приділяла урокам літератури рідного краю, під її керівництвом троє аспірантів – Горда М.С., Лисенко, А.В., Шульженко В.Г. – успішно захис-